

KOMMUNIKATIV MALAKALAR VA TA'SIR KO'RSATISH

Gafurova Shoxsanam Abdunazarovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti, "Pedagogika" kafedrası, katta o'qituvchisi
e-mail: shoxsanamgafurova1971@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur mavzuda kommunikativ malakalar va ularning shaxslararo muloqot jarayonidagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Kommunikativ malakalar shaxsning og'zaki va yozma nutqi, tinglash qobiliyati hamda noverbal kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanishini qamrab oladi. Tadqiqot doirasida ta'sir ko'rsatish mexanizmlari, xususan, ishontirish, psixologik ta'sir va emotsional-intellektual omillarning muloqot samaradorligiga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, kommunikativ kompetensiyaning shaxsiy va kasbiy faoliyatda muhim omil sifatidagi roli asoslab beriladi hamda muloqot madaniyatini rivojlantirish ijtimoiy munosabatlarni takomillashtirishning zarur sharti ekanligi ilmiy asosda bayon etiladi.

Tayanch tushunchalar. Kommunikativ qobiliyat, talab, istiqbol rag'batlantirish va jazolash, jamoatchilik fikri, kommunikatsiya, muloqot, kommunikativ malaka, og'zaki nutq, yozma nutq, noverbal aloqa, tinglash madaniyati, fikrni aniq ifodalash, ishontirish, ta'sir ko'rsatish, psixologik ta'sir, nutq madaniyati, auditoriya bilan ishlash, emotsional intellekt, empatiya, bahs va munozara, ritorika, o'zaro tushunish, axborot almashish, muloqot strategiyasi.

Kommunikativ qobiliyat va uning tuzilishi. Bugungi kunda mustaqil respublikamiz dunyo hamjamiyati tomonidan tan olinayotgan ekan, uning kelgusidagi rivoji, gullab-yashnashi bugungi kun yoshlariga bog'liqdir. Demak, bugungi yoshlar har tomonlama rivojlangan, o'ziga, boshqa insonga, jamiyatga, tabiatga va mehnatga o'z to'g'ri munosabatini bildiradi oladigan, mustaqil faoliyat ko'rsata oladigan, ijodkor, tashabbuskor va tadbirkor bo'lmog'i lozim. O'quvchida ana shu xususiyatlarning rivojlanishi so'zsiz o'qituvchiga, uning o'quv-tarbiya jarayonini to'g'ri boshqara olishiga va o'quvchilar bilan o'rnatiladigan muomala va munosabatlariga bog'liq.

Kommunikativ qobiliyat – bu pedagogik o'zaro harakat sohasida maxsus ko'rinishga ega bo'lgan muloqotga qobiliyatlikdir. Psixologik adabiyotlarda kommunikativ qobiliyatlarning bir qancha turlari ajratib ko'rsatiladi: 1) insonning insonni tushuna olishi (insonni shaxs sifatida, uning alohida jihatlari, motiv va ehtiyojlarini baholash, tashqi xulq-atvorini ichki olami bilan bog'liqlikda ko'rib chiqish, yuz, qo'l, gavda harakatlarini "o'qish" ko'nikmasi) 2) insonni o'z-o'zini anglay olishi (o'z bilimi, qobiliyati, o'z xarakteri va boshqa qirralarini baholash, inson boshqalar tomonidan qay tarzda qabul qilinishi va atrofdagilar ko'zi bilan baholash); 3) muloqot vaziyatini to'g'ri baholay olish ko'nikmasi (mavjud holatni kuzatish, uning namoyon bo'lish belgilari haqida ko'proq axborotlarni ajarata olish, ularga e'tiborni qaratish, yuzaga kelayotgan vaziyatning ijtimoiy va psixologik mohiyatini to'g'ri idrok etish va baholash). Tahlil etish gnoseologiya, psixologiyada bilish va amaliy faoliyatga doir barcha harakatlarni o'z ichiga oladi, pedagogikada esa, tadqiq qilinayotgan narsa-hodisalarning alohida tarkibiy qismlarga ajratish qonuniyat va usullarini o'zida aks ettiruvchi bilish jarayoni sifatida ifoda etiladi. O.O.Kashenkoning fikricha, o'z-o'zini tahlil etish falsafa va psixologiyada o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini bilish, o'z-o'zini boshqarish, o'z-o'zini baholashning tarkibiy qismi sifatida aks ettirilsa ham mustaqil kategoriya sifatida ishlatilmaydi. Biroq o'z-o'zini anglashning shakllanishi va rivojlanishi o'z-o'zini tahlil etish asosida amalga oshirishini esda tutish zarur. Chunki aynan pedagogik voqelikda o'z-o'zini tahlil etish ko'nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati ularning o'zi haqidagi tasavvurlari, qiziqishlari, motiv, ehtiyojlari tizimi sifatida tushuniladigan "Men-kontseptsiyasi"ning rivojlanishiga undovchi ichki omillarning eng asosiylaridan biridir.

O‘z-o‘zini tahlil etish usullari quyidagilarga e‘tibor qaratishni talab etadi:

1. ijtimoiylikka yo‘naltirilgan o‘zaro harakat vaziyatlaridan shaxsiy xulq-atvor, tarbiyalanuvchi shaxsi, uning o‘ziga xosliklari, qadriyatlarini tizimi kabilarni ob‘yekt sifatida ko‘rib chiqish;
2. o‘z xulq-atvori, shaxsiy fazilatlarini tahlil etish mezonlari tizimini aniqlash;
3. noma‘lumdan ma‘lumni ajratib olish;
4. qarama-qarshiliklarni aniqlash.

O‘z-o‘zini tahlil etish o‘z-o‘zini anglashdan avval kelib, aynan uning asosida shaxsning o‘zi haqidagi tasavvurlari umumlashgan ko‘rinishga o‘tadi. O‘z-o‘zini anglash natijasida shaxsda o‘zining kimligini anglash, o‘zining jamiyatdagi o‘rnini tushunib etish, boshqalarning ko‘z o‘ngida kim sifatida gavdalanishini his etish kabilari shakllanadi. O‘z-o‘zini anglash o‘z-o‘ziga munosabat sifatida shakllanuvchi hissiy va mantiqiy jihatlarni o‘zida aks ettiradi. Ma‘lumki, o‘z-o‘zini anglash usullari ham mantiqiy, ham emotsional darajada o‘z-o‘zini tahlil etish natijasida olingan axborotlarni aniqlashtirish va umumlashtirishni talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, o‘z-o‘zini tahlil etish va o‘z-o‘zini anglash pedagogda o‘zi va boshqalarning u haqidagi tasavvuri sifatidagi kasbiy “Men qiyofasi”ning shakllanishiga olib keladi.

Pedagogik (kommunikativ) ta’sir ko‘rsatish metodlari. Ta’lim va tarbiya jarayonida o‘qituvchi tomonidan pedagogik ta’sir ko‘rsatishning asosiy metodlariga quyidagilar kiradi: talab, istiqbol, rag‘batlantirish va jazo-lash, jamoatchilik fikri.

Talab – ta’lim va tarbiya jarayonida o‘qituvchining tarbiya-lanuv-chi-ga nisbatan shaxsiy munosabatlarida namoyon bo‘ladi. O‘quvchining u yoki bu xatti- harakati o‘qituvchi nazoratida bo‘lib, ijobiy jihatlari rag‘bat-lantirib boriladi yoki aksincha nojo‘ya xatti-harakati to‘xtatib qo‘yiladi.

Istiqbol – ta’sirchan pedagogik usul bo‘lib, o‘quvchilarda mustaqil fikr yuritishni, ma‘lum bir maqsadga, orzuga erkin intilish hissini takomillashtiradi. Bu maqsadlar ularning shaxsiy intilishlarida, qiziqish va muddaolarida namoyon bo‘ladi. Ushbu usul maktab o‘quvchilarini shaxs sifatida eng muhim insoniy fazilatlaridan biri bo‘lgan maqsadga intiluvchanlikni rivojlantiradi.

Rag‘batlantirish va jazolash – tarbiyaviy ta’sirning eng an’anaviy usuli bo‘lib, o‘quvchilar xulq-atvoriga ijobiy ta’sir etishdan iborat. Yaxshi xulq, foydali mehnat va xatti-harakat, axloqiy hislat, topshi-riqlarning so‘zsiz bajarilishi uchun o‘quvchi rag‘batlantiriladi. Nomaq-bul xatti-harakat, tartibbuzarlik, o‘z burchini bajarmaslik jazolash orqali bartaraf etiladi. Ushbu usul axloqiy ta’sir ko‘rsatishni ta’minlaydi, uni qo‘llash jarayonida o‘qituvchidan nihoyatda ehtiyotkorlik, sezgirlik va hushyorlik talab etiladi.

Jamoatchilik fikri – tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishning eng muhim usuli bo‘lib, o‘quvchilarning ijtimoiy foydali faoliyatini bajarilish natijalariga qarab muntazam rag‘batlantirib borishda namoyon bo‘ladi. Jamo-aning tarbiyaviy vazifalarini ma‘lum bir yo‘nalishda amalga oshirilishini ta’minlaydi, o‘quvchilarning bir-birlariga do‘stona munosabatini shakllantiradi.

Muloqotning ijtimoiy-psixologik nazariyasi va pedagogik tajribalarini o‘rganish pedagogik ta’sir etishda ikki metod: ishontirish va uqtirishdan keng foydalanish lozimligini ko‘rsatadi.

Ishontirish - o‘quvchilarga xatti-harakatlarning to‘g‘riligi va zarurligini, shuningdek, ayrim xulq-atvorlarning noto‘g‘riligini tushuntirish va isbotlashdir. Ishontirish jarayonida o‘quvchilarda yangi bilim, ko‘nikma, malaka hamda axloqiy sifatlar shakllantiriladi. Bular esa o‘quvchilar va ularning atrofida uchun me‘yor (mezon) bo‘lib xizmat qiladi.

O‘qituvchining har qanday tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishi, oqibat natijada o‘quvchi ruhiyatiga har tomonlama ta’sir ko‘rsatishga, ya’ni o‘quvchilarda ijobiy hissiyotlarni: xulq-atvor, munosabatlar, xatti-harakatlarni shakllantirish va mustahkamlashga yo‘nalgan bo‘ladi. Lekin ishontirish va uqtirishning texnologik mexanizmlari turlichadir. O‘sib borayotgan yoshlar ijtimoiy muhit va tabiat bilan ham o‘zaro ta’sirlanadilar. Bu o‘zaro ta’sir natijasida ularda ishonch, yangi bilimlar va munosabatlar, axloqiy me‘yorlar majmui vujudga keladi.

Ishontirish haqiqiy va soxta bo‘lishi mumkin. Haqiqiy ishonch real voqelikka mos keladi va shaxsning jamiyat oldidagi qadr-qimmatini oshiradi. O‘zining haqiqiy ishonchiga sodiq bo‘lishi uchun kishi hatto o‘limiga ham rozi bo‘ladi. Masalan, Vatanga sodiqlik ruhida tarbiyalangan

askarlarimizning jang maydonida ko'rsatgan matonatlari.

Soxta ishonch esa, avvalo sinf jamoasi, qolaversa, jamiyat uchun zararli bo'lgan odatlarning shakllanishiga olib keladi. Soxta ishonch o'quvchilarning o'zi va atrofidagilar ta'sirining umumlashuvi natijasida vujudga keladi.

Ayrim o'quvchilarda soxta ishonch hosil bo'lishining sabablari quyidagilar bo'lishi mumkin: faqat a'lo bahoga o'qish - bu bilim olishda ko'r-ko'ronalik, quruq yodlashga olib boradi; o'zini o'ta itoatkorona tutish - bu o'quvchi faoliyatini nihoyatda past bo'lishiga olib keladi. Me'yordagi o'quvchi o'qituvchidan ba'zan

tanbeh olib turishi kerak; o'qituvchini aldash-bu o'quvchini o'ta aqlli va topqirligidan dalolat beradi; maktab ichki tartib-qoidasini buzish faqat kuchli xarakterga ega bo'lgan o'quvchigagina xos bo'lib, u o'qituvchi tomonidan tanqid qilib turiladi; haddan tashqari ko'p mehnat qilish - bu kerak bo'lmagan tirishqoqlikdir.

Yuqorida keltirilgan ishonchning bunday turi o'quvchida shakllanib, asta-sekin boqimandalik, o'qish va mehnat faoliyatida sustkashlik kayfiyatini sodir qiladi.

Soxta ishonchni bartaraf qilish uchun o'qituvchi quyidagi uch yo'nalishda ish olib borishi kerak: Sinf jamoasida sog'lom ijtimoiy fikrni shakllantirish. Muhim ahamiyat kasb etuvchi shaxsiy hayotiy tajriba yaratish. Soxta ishonchni asosiy tarzda inkor qilish.

Soxta ishonchni o'zgartirish usuli

O'quvchini o'zini boshqalar bilan taqqoslashga undash. Uning fikriga qarama-qarshi fikrda bo'lgan kishi bilan yaqindan tanishish (masalan, bola o'qishni xohlamaydi, lekin uning tanish o'rtog'i ko'p o'qiydi va biladi, ammo o'zining "quruq yodlovchi" yoki "o'ta bilimdon" qilib ko'rsatmaydi); noto'g'ri qarashlar va ishonch oqibatida nimalarga olib kelishini ko'rsatish (masalan, ana shunday xislatlarga ega bo'lib, o'z hayotini barbod qilgan, o'z erki, g'ururi va vijdonini yo'qotgan kishilar haqida so'zlab berish. Buning uchun hayotiy misollar, badiiy asarlar, kinofilmlar va boshqalardan foydalanish mumkin); soxta ishonchni yoqlab, himoya qiluvchi o'quvchi fikrini mantiqiy rivojlantirib, uni hayratga soluvchi holatga yetkazish. Masalan, barcha o'quvchilar o'qituvchilarni aldash, ichki tartib-qoidalarga rioya qilmaslik nimalarga olib borishi mumkin). Ishontirishning biron tashkil etuvchisiga amal qilmaslik ham tarbiyaviy ish samaradorligini pasaytirib yuboradi. Bunday holatda o'quvchida faqat bilish shakllangan xolos. Inson o'zini qanday tutishi lozimligini bilishi, aynan shunday tutishi lozimligini tushunishi, lekin o'zini bunga majbur qilolmasligi mumkin.

Demak, bu uning irodaviy sifatleri rivojlanmaganligini, xulq-atvor qoidalariga amal qilish malakasi tarkib topmaganligini anglatadi.

Ishontirish bilimlar, qarashlar va xulq-atvor me'yorlari tizimi bo'lib qolmay, balki ularni shakllantirish usullari hamdir. Ishontirish yordamida yangi qarashlar, munosabatlar shakllanadi yoki noto'g'ri fikrlar o'zgaradi.

Munozara, tortishuv, suhbat, o'qituvchi hikoyasi va uning shaxsiy ibrat namunasi ishontirish shakllari bo'lib hisoblanadi. Ishontirish o'quvchilarga ta'sir etish metodi sifatida yuqori samara berishi uchun u quyidagi talablarga javob berishi kerak: ishontirishning shakli va mazmuni, o'quvchilar yosh davriga mos bo'lishi lozim (kichik maktab yoshida ertak, rivoyat va fantastik hikoyalar misolida, so'ngra esa borliq dunyoni o'rganish inson ma'naviy dunyosini o'rganish); ishontirish o'quvchilarning individual xususiyatlariga mos bo'lishi lozim. Buning uchun o'quvchining haqiqiy hayot tarzini o'rganish zarur; ishontirish umumiy tarzda

qoida va prinsiplardan tashqari aniq dalil va misollarni ham o'z ichiga olishi zarur (o'qitishdan ko'rgazmalilikka e'tibor berish); ishontirish jarayonida ba'zi holatlarda barcha bir xil xabardor bo'lgan dalil va xulq-atvorni muhokama qilishga to'g'ri keladi. Bu, o'z navbatida dalilning haqqoniyligi to'g'risidagi ikkilanishlarni yo'qqa chiqarishga va umumiy to'g'ri xulosa chiqarishga yordam beradi; boshqalarni ishontirar ekan, o'qituvchi o'z fikriga qat'iy ishonishi zarur.

Ishontirish jarayonini tashkil etishda o'quvchi ruhiy qiyofasining o'ziga xosligini e'tiborga olish lozim. Buning uchun pedagog o'quvchi oliy asab tizimining tipini, uning ta'lim-tarbiya va kamolotining rivojlanish doirasini bilishi zarur. Masalan: bola kuchli muvozanatlashgan (sangvinik) asab tizimi tipiga ega bo'lsin. Unda tormozlanish jarayoniga nisbatan qo'zg'alish jarayoni kuchliroq bo'ladi. Bu holda o'qituvchi ishontirish jarayonini o'quvchi asab tizimini ortiqcha qo'zg'alishga yo'l

qo‘ymaydigan, qo‘shimcha hissiyot sodir qilmaydigan tarzda olib borishi kerak.

Fikr, sezgi va irodaviy xislatlar bir butun yaxlitlikni tashkil etgandagina, ishontirish metodi haqiqiy harakatlantiruchi kuchga aylanishi mumkin. Bu metodni qo‘llashda ishontirish tarkibi bilish, sezgi, hissiyot, xulq-atvorga amal qilish maqsadga muvofiq.

Ishontirish natijasi o‘qituvchining so‘z mulkiga ham bog‘liqdir. Pedagogning so‘zi va ishi ham bir bo‘lishi kerak. So‘z bilan og‘zaki ta’sir o‘tkazish o‘qituvchining madaniy saviya-sida va o‘quvchi muloqotida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki inson-ning “aql-zakovati, fikr-tuyg‘ulari, bilimi va madaniyat saviyasi, tafakkuri ma’lum darajada so‘zda ifoda etiladi. Muomala madaniyatida so‘z aqldan kuch, tildan ixtiyor oladi” (Aziz Yunusov). So‘z bilan og‘zaki ta’sir o‘tkazishni amalda o‘z pedagogik faoliyatida qo‘llovchi o‘qituvchi o‘z hissiyotlarini, ijodiy ta’sirlanishini boshqarish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi va o‘z his-tuyg‘ularini faqat ta’lim-tarbiyaviy maqsadni amalga oshirish uchun ifodalashi hamda o‘quvchi qalbini noo‘rin so‘zlar bilan jarohatlab qo‘ymasligi, so‘zlarni aniq ifodalashda pedagogik takt norma-laridan chiqib ketmasligi lozim.

So‘z qudrati haqida R.Dekartning quyidagi fikrlari o‘qituvchilarga ham bevosita taalluqlidir:

“So‘zlarning ma’nolarini, qudratini odamlarga aniq ifodalab tushuntirib bering, shunda siz insoniyat olamini barcha anglashilmovchiliklarning yarmi-dan xalos qilgan bo‘lasiz”.

O‘qituvchining imo-ishoralari va yuz harakatlari so‘z bilan og‘zaki ta’sir qilishni kuchaytiradi. Yuz harakatlari va imo-ishoralar nutqda ovozning baland- pastligi bilan mos kelishi kerak. Ogohlantiruvchi so‘zlar, notiqlik san’ati asosida ta’sir etish, vazifani ijro etishga undovchi buyruqlar, ta’qiqlangan iboralarni ishlatmaslik, hazil orqali fikrini anglatish, o‘quvchining erkin mulohazalarini ma’qullash yoki nojo‘ya harakatlari uchun ayblash so‘zning og‘zaki ta’sir etuvchi komponentlaridir. So‘z bilan imo-ishoraning va yuz harakatlarining birligi ma’lum qilinayotgan axborot hajmdorligi va ta’sirchanligini kuchaytirishi lozim. Har qanday

sharoitda o‘qituvchi o‘quvchilar bilan sinfda uchrashishga maxsus hozirlik ko‘rishi lozim.

Ishontirish metodini qayta tarbiyalash, ya’ni qarash va munosabatlarni shakllantirishda qo‘llash, u yoki bu xislatlarni namoyish qilish zarur bo‘lgan maxsus vaziyatlar yaratish orqali amalga oshirilishi ham mumkin. Tasodifiy vaziyatlar quyidagi yo‘llar bilan yaratiladi: darsda o‘quvchiga kutilmagan savol berish, darsdan tashqaridagi noto‘g‘ri xatti-harakatiga iqror bo‘lishiga majbur qilish, o‘yinda esa harakat qilishga undash. Maktab hayotida tasdiqlanganidek, ba’zan o‘quvchi o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga sharoit bo‘lmagani uchun ham tarbiyasi og‘irlar qatoriga qo‘shilib qolar ekan. Undan darsda onda-sonda so‘rashadi: o‘qituvchi uning bilimiga ishonmaydi, dars paytida unga e’tibor berishga vaqtdan qizg‘anadi. Agar o‘quvchiga tez-tez murojaat qilinsa, unga o‘z fikrini bayon qilish taklif etilsa, uning xulqida shakllanib qolgan stereotiplar asta-sekin o‘zgara boshlaydi.

Uqtirish – kishilarning muloqot faoliyati jarayonida o‘zaro ta’sir etishlari vositalaridan biridir. Uqtirishning o‘ziga xosligi, inson ruhiyatiga uning o‘ziga sezdirmasdan ta’sir etishi, shaxs psixikasi, tarkibiy tuzilishiga beixtiyor kirib borish va kundalik hayotdagi qiliqlar, intilishlar, motivlar va yo‘l-yo‘riqlarda aks etishidir. Har qanday pedagogik ta’sir etishda uqtirish elementi mavjud bo‘ladi. To‘g‘ri tashkil etilgan uqtirish o‘quvchilarning ongli ravishdagi faolligini oshirishga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. So‘z yordamida o‘quvchida tetiklik yoki qo‘rquv, xursandlik yoki xafalik, o‘ziga ishonch va ishonmaslik, qiziquvchanlik yoki zerikish, boshqalarga ishonish yoki ulardan hadiksirash kabi sezgilarni vujudga keltirish mumkin. O‘qituvchining yomon kayfiyati to‘lqin kabi bir zumda o‘quvchilarni qamrab olishini ham faqat uqtirish bilangina tushunish mumkin, yoki asabiylashgan xarakterga ega bo‘lgan guruh rahbari tez orada asabiy holat guruhda muloqot me’yoriga aylanib qolganligidan taajjublanadi.

Pedagogik uqtirish samaradorligini oshirishning umumiy shartlari quyidagilardan iborat:

- o‘quv materialining mazmuni;
- uqtirish amalga oshirilayotgan vaziyat;
- uqtirish natijasida o‘qituvchining ishonchi;
- o‘quvchilarning o‘qituvchiga munosabati (hurmat qilishi);
- o‘quvchilarning yosh davrlari va individual xususiyatlari e’tiborga olinishi;
- o‘quvchilarning uqtirish texnikasini egallaganliklari;
- uqtirish natijasida qaror topgan xislatlarni ro‘yobga chiqarish uchun shart- sharoitlar

yaratish.

Uqtirishni turkumlarga ajratish uchun quyidagilar asos qilib olinadi.

Uqtirib ta'sir etish manbalari bo'yicha: a) boshqa kishi tomonidan uqtirish; b) o'z-o'zini uqtirish - bunday uqtirish ob'yekti va subyekti bir-biri bilan ustma-u Tushadi

Uqtirish ob'yekti holati bo'yicha: a) uyg'oq holatda uqtirish; b) tabiiy uyqu holatida uqtirish; v) gipnoz holatida uqtirish. Zamonaviy didaktikada gipnoz holatda uqtirish va tabiiy uyqu holatida uqtirish (tush ko'rayotganda chet tilini o'rganish - gipnopediya) ham qo'llanilishidan qat'i nazar, biz pedagogik munosabatlar istiqbolini belgilovchi uyg'oq holatda uqtirishni o'rganamiz. O'qituvchining maqsadi bo'yicha:

a) oldindan mo'ljallangan uqtirish; b) oldindan mo'ljallanmagan uqtirish. Oldindan mo'ljallangan uqtirishda o'qituvchi o'z maqsadiga erishish uchun o'quvchiga ongli va izchillik bilan ruhiy ta'sir ko'rsatib boradi.

Uqtirib ta'sir ko'rsatish uning oqibatiga qarab: a) ijobiy (odatlar, qiziqishlar, qarashlar, munosabatlar); b) salbiy (o'z-o'zini past baholash, mas'uliyatsizlik, jur'atsizlik va hokazolar) ko'rinishlar bo'lishi mumkin. Uqtirish mazmuniga qarab ikki turga bo'linadi: a) ochiqdan-ochiq uqtirish, bunda uqtirish maqsadi uning shakliga mos keladi. Uqtiruvchi to'g'ridan-tug'ri va ochiq holda o'quvchini ba'zi xatti-harakatlarini bajarishga yoki bundan o'zini to'xtatishga chaqiradi. "Sen bundan keyin doim darsni tayyorlab kelasani, senga ishonaman" (aniq shaxsga yo'naltirilgan fikr); b) yopiq (vositali) uqtirish. Bunda ta'sir etish maqsadi «niqoblangan» bo'ladi. O'quvchi uqtiruvchini kuchga ega ekanligini ko'p hollarda anglamaydi. Bu holda so'zlovchi tinglovchida aynan o'zidagi tasavvur, qiyofa va sezgilarni gavdalanitiradi. Natijada uning oldida to'la ishonch qozonadi. Uqtirish kishilarning muloqotda o'zaro ta'sir etish jarayoni sifatida ixtiyoriy va ixtiyorsiz to'g'ridan-to'g'ri ko'rinishga ega bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xasanboev J, To'raqulov X., Xaydarov M., Xasanboeva O. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – T., 2008.
2. Niyozov G., Axmedova M. E. Pedagogika tarixidan seminar mashg'ulotlari. – T.: Noshir, 2011.
3. Axmedova M.E. Umumiy pedagogikai (O'quv qo'llanma)–T.: Tafakkur bo'stoni, 2011.
4. Ma'naviyat yulduzlari (Markaziy Osiyolik mashxur siymolar, allomalar, adiblar). - T., 1999.
5. Ismoilova Z. Pedagogikadan amaliy mashg'ulotlar. – T., 2001.
6. Podlasiy I. P. Pedagogika. V 2-x kn. (Uchebnoe posobiya). – M., 2003.
7. M.X. Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. Pedagogika o'quv qo'llanma.T.: O'zbekiston faylasuflari Milliy jamiyati, 2010.